

УДК 330:316.614.4(477)

У. А. Волинець

молодший науковий співробітник
відділу регіональної фінансової політики,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано механізм реалізації соціальної відповідальності. Розглянуто взаємозв'язки органів державного управління з іншими суб'єктами економіки, що реалізуються через соціальну політику, яка переслідує безліч цілей, головною з яких є згладжування соціальної нерівності в країні та ліквідація соціальної напруженості, шляхом підвищення якості та рівня життя населення.

***Ключові слова:** інституційне середовище, соціальна відповідальність, соціально відповідальна діяльність, соціальне забезпечення, соціальні стандарти, суб'єкти економіки.*

Volynets U. MECHANISMS OF REGULATION OF SOCIALLY RESPONSIBLE BUSINESS IN UKRAINE

Analyzed the implementation mechanism of social responsibility. Considers the interrelationships between bodies of public administration with other agents in the economy, implemented through the social policy that has multiple objectives, chief of which is the smoothing of social inequality in the country and the elimination of social tensions, by improving the quality and living standards of the population.

***Keywords:** institutional environment, social responsibility, socially responsible activities, social security, social standards, economic agents.*

На нинішньому етапі соціально-економічного розвитку України успішне вирішення першочергових соціальних завдань є одним з найголовніших пріоритетів держави.

Соціальна стабільність та добробут населення держави повною мірою залежить від рівня розвитку економіки і самодостатності регіонів. Унаслідок численних реформ значно посилилась соціально-економічна диференціація регіонів України, що вимагає диференційованого підходу держави до регіонів з різними соціально-економічними проблемами. З'ясування питань, пов'язаних зі зростанням рівня соціально-економічного розвитку проблемних регіонів, підвищенням добробуту населення, неможливе без проведення ефективної соціальної політики держави. На сьогоднішній день основними структурними елементами соціальної політики держави є соціальний захист громадян, що охоплює практично всі найважливіші аспекти життєдіяльності. Останнє може реалізуватись на рівні первинної ланки економічної системи – на підприємстві, причому не як дублювання, а як її доповнення або відновлення.

Соціальна політика усіх суб'єктів економіки нерозривно пов'язані й взаємообумовлені. В процесі наукових досліджень соціальної політики варто зауважити, що основну увагу приділяють питанню соціальної політики держави, спрямованої на подолання бідності і захист малозабезпечених громадян.

Сьогодні в Україні механізм реалізації соціальної відповідальності суб'єктів економіки ґрунтується на законодавчій базі, яка регулює відносини у сферах соціально-трудова відносин, інформаційної, фіскальної та екологічної політики.

Одним із головних суб'єктів економіки виступають органи державного управління. Соціальні взаємозв'язки органів державного управління з іншими суб'єктами економіки реалізуються через соціальну політику, яка переслідує безліч цілей, головною з яких є згладжування соціальної нерівності в країні та ліквідація соціальної напруженості, шляхом підвищення якості та рівня життя населення. Соціальна держава є найвищим досягненням суспільного гуманізму та прогресу. Це має бути усвідомлено і визнано кожним громадянином, соціальною групою. А на державному рівні має бути указано, що в центрі всіх рішень – людина зі своїми гарантованими державою правами та свободами.

Саме цим зумовлена постановка мети даної статті, що передбачає висвітлення питань, пов'язаних з необхідністю глибокого аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо умов становлення соціальної держави та механізмів регулювання соціальної сфери шляхом трансформації соціальної політики в активну, яка не тільки усуває наслідки соціального дисбалансу, але й передбачає перерозподіл суспільних благ.

Світова практика свідчить, що на сьогодні дієвим є два способи забезпечити соціальну захищеність громадян: по-перше, держава сама здійснює перерозподіл національного багатства шляхом фінансування соціальних програм; по-друге, держава надає громадянам можливість забезпечити себе пенсією, коштами на випадок хвороби тощо, а також надає право вибору тієї чи іншої соціальної послуги на ринку [4].

Основною проблемою та, відповідно, важливим завданням становлення України як соціальної держави є розв'язання найважливіших соціальних

конфліктів та протиріч у суспільстві, де найголовніше значення має ефективна й дієва соціальна політика, яка стимулює соціальну активність та інтеграцію.

Головне завдання соціальної держави зумовлює визначення основних принципів, які мають усвідомлюватись громадянами і реалізуватись через діяльність державних та недержавних інституцій, а саме: принцип загального добробуту, принцип соціальної справедливості; принцип солідарності; принцип субсидіарності; принцип соціальної безпеки. Та все ж необхідною умовою ефективного функціонування соціальної держави є реалізація соціальної відповідальності всіх її суб'єктів.

Соціальна відповідальність – це усвідомлення суб'єктами соціальної держави єдності соціального простору, найвищий прояв гуманізму, свідоме виконання своїх обов'язків перед співгромадянами, суспільством, державою. У феномені соціальної відповідальності домінує моральний компонент, який має бути підкріплений юридичною відповідальністю [5]. Соціальна відповідальність є тим фундаментом, на якому розбудована вся система відносин у суспільстві. Дані характеристики в сукупності можна розглядати як постулати концепції соціальної відповідальності, які є невід'ємним елементом побудови соціально орієнтованої економіки в державі.

Соціальна відповідальність, на сьогоднішній день є широко розповсюджена серед країн Європи. В одних країнах вона інтегрована в громадську політику (Данія, Франція, Фінляндія, Швеція), в інших – соціально відповідальні практики є виключно прерогативами компаній (Греція, Ірландія, Нідерланди, Словенія). В Європейському Союзі основна роль соціальної відповідальності полягає у підтримці сталого розвитку компаній, що призводить до покращення ситуації на ринку праці, а також якості продуктів і послуг, що надаються компаніями (Комюніке Європейської Комісії, 2006).

Однак, в Україні існують певні перешкоди щодо становлення та розвитку соціальної відповідальності, такі як: недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює можливості участі суб'єктів економіки в соціальних програмах та закладів освіти у формуванні соціально відповідальних фахівців; відсутність сформованої та дієвої незалежної громадянської експертизи та оцінки результатів соціальних програм, стандартів і якості підготовки фахівців; відсутність системи заохочення (морального та економічного) відповідальних суспільних суб'єктів.

Соціальна відповідальність держави є найбільш широкою за змістом з поміж решти суб'єктів економіки, оскільки її соціальна відповідальність полягає у:

- забезпеченні стандартів гідного життя населення;
- реалізації ефективної соціальної політики з метою підвищення добробуту населення;
- формування довіри бізнесу та населення до державних інститутів;
- формування і розвиток громадянського суспільства за активної участі громадських об'єднань, організацій, соціальних інституцій.

В розрізі цих елементів, які можуть розглядатись як критерії досягнення соціальної відповідальності держави, здійснимо аналіз соціально відповідальної діяльності держави.

Органи державного управління у сфері соціально відповідальної діяльності виконують двоїсту роль – з одного боку, формують інституційне середовище для її реалізації усіма суб'єктами економіки, з іншого – самі виступають суб'єктом реалізації соціально відповідальної діяльності через соціальне забезпечення.

Соціальна політика є ключовим чинником у діяльності соціальної держави. Соціальна політика – це діяльність з управління соціальною сферою суспільства, забезпечення матеріальних і культурних потреб його членів, регулювання процесів соціальної диференціації суспільства, в тому числі доходів економічно активного населення і непрацевдатних громадян, що дозволяє кожному членові суспільства реалізовувати його найважливіші соціально-економічні права, насамперед право на рівень і якість життя, необхідні для нормативного відтворення і розвитку особистості.

Важливим інструментом соціальної політики соціальної держави є соціальний захист, що включає: соціальне страхування громадян та їх сімей у випадку класичних ризиків та вимушеного стану (хвороба, безробіття, каліцтво); соціальні допомоги (малозабезпеченим, багатодітним, жертвам стихійного лиха, біженцям); заохочувальні та допоміжні заходи особам, що бажають самостійно вирішувати свої соціальні проблеми в області будівництва та придбання житла, одержання додаткової освіти, відпочинку. В даній статті ми розглянемо декотрі із цих складових.

Зважаючи на широту елементів ефективної політики, ми не ставимо собі за мету проаналізувати їх усіх. Натомість зупинимось на основних напрямках реалізації соціальної політики. Соціальне забезпечення (соціальний захист) – система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо). З макроекономічної точки зору соціальне забезпечення – це система управління соціальними ризиками з метою компенсації шкоди, зниження або запобігання їх дії на процес розширеного відтворення населення [1].

Як соціально-економічна категорія соціальне забезпечення є відносинами щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків.

Досліджуючи соціальне забезпечення проаналізуємо витрати органів державного управління на соціальний захист, такі, як: витрати на дітей та надання соціальної допомоги, допомога малозабезпеченим сім'ям. В табл. 1 та табл. 2 представлено динаміку витрат бюджетних коштів на функціонування зазначених сфер.

Таблиця 1

Зміна витрат на дітей (грн.), коефіцієнт народжуваності (на тис. населення) та кількість абортів, упродовж 2004-2014 рр.

Роки	Витрати на дітей, грн.	Коефіцієнт народжуваності (на тис. населення)	К-сть абортів, тис.
2004	725,0	9,0	289
2005	8500,0	9,0	264
2006	8500,0	9,8	230
2007	8500,0	10,2	225
2008	Перша дитина – 12240,0; Друга дитина – 25000,0; Третя і кожна наступна – 50000,0	11,0	217
2009	Перша дитина – 12240,0; Друга дитина – 25000,0; Третя і кожна наступна – 50000,0	11,1	195
2010	Перша дитина – 12240,0; Друга дитина – 25000,0; Третя і кожна наступна – 50000,0	10,8	177
2011	Перша дитина – 24960,0; Друга дитина – 49920,0; Третя і кожна наступна – 99840,0	11,0	169
2012	Перша дитина – 27330,0; Друга дитина – 54660,0; Третя і кожна наступна – 109320,0	11,0	153
2013	Перша дитина – 30960,0; друга дитина – 61920,0; третя і кожна наступна – 123840,0	11,1	148
2014	Перша і кожна наступна дитина – 41280,0	в/д	в/д

* створено автором на основі статистичних даних

Одним із шляхів подолання негативних тенденцій у демографічній ситуації в Україні стало прийняття низки документів, спрямованих на підвищення народжуваності. Серед них Указ Президента України «Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні» №5/2002 від 03.01.2002р. [2]. Згідно цього Указу пріоритетними напрямками соціальної політики органів державного управління є поліпшення демографічної ситуації, забезпечення підтримки сімей з дітьми та посилення соціального захисту материнства і дитинства. Втім, незважаючи на декларацію новітніх підходів до сімейно-демографічної політики, головним заходом впливу на підвищення народжуваності в Указі №5/2002 залишилися державні виплати при народженні дитини і до досягнення нею певного віку. Отже, стимулювання народжуваності реалізується найкраще через постійне підвищення розміру грошових виплат (табл. 1). З даної таблиці, ми можемо побачити, що перше значне підвищення розміру одноразової допомоги при народженні дитини, (більш ніж удесятеро) відбулося у 2005 році і цей процес тривав до 2013 року. Та вже з першого липня 2014 року виплата при народженні дитини становитиме 41280,00 грн., без залежності від черговості народження дитини. Отже, підвищення допомоги на дітей загалом сприяло підтриманню у 2004-2013 рр.

тенденції до збереження загального коефіцієнту народжуваності. Так, якщо у 2004 році на одну жінку припадало 1,218 дитини, то у 2010 році цей коефіцієнт вже становив 1,445 [2]. Також, статистичні дані засвідчують, що кількість абортів впродовж досліджуваного періоду знизилась на 42%, що є позитивним показником. Таким чином державна допомога при народженні є позитивним чинником для багатьох прошарків населення.

Таблиця 2

Динаміка окремих показників допомоги малозабезпеченим, 2004-2014 рр.

Роки	Кількість малозабезпечених, які потребують допомоги, тис. осіб	Кількість осіб, яким надано грошову допомогу, тис. осіб	Кількість осіб, яким надано натуральну допомогу, тис. осіб	Середній розмір грошової допомоги одній особі, грн.	Середній розмір натуральної допомоги одній особі, грн.
2004	2893,8	910,6	2120,7	72,43	48,25
2005	2648,2	841,1	1974,2	95,52	46,24
2006	2359,0	719,0	1786,8	109,20	52,40
2007	2126,7	588,6	1382,7	148,70	70,30
2008	1841,1	478,5	1166,5	175,70	95,30
2009	1583,5	302,9	1007,9	227,70	127,50
2010	1174,5	241,1	756,0	354,60	137,30
2011	824,2	144,2	612,2	373,60	116,23
2012	790,4	136,2	564,6	401,50	110,66
2013	748,1	111,1	510,6	522,13	117,42
2014	659,3	85,1	427,6	785,72	119,73
Темпи зростання/зниження 2014 до 2004 р	0,23	0,09	0,20	10,85	2,48

* сформовано автором на основі статистичних даних

Незважаючи на це, структура народжуваності продовжує залишатися несприятливою, так, як в Україні найпоширенішим типом є сім'ї з однією дитиною, частка домогосподарств з двома і більше дітей значно поменшала, тобто зростання виплат відбувається паралельно зі зменшенням кількості багатодітних сімей, які і є критично важливими для забезпечення відтворення населення – адже сім'я з однією дитиною цю функцію не виконує.

Звідси можна зробити висновок, що допомога при народженні є вагомим однак не єдиним чинником впливу на народжуваність. Це вимагає комплексного застосування певних методів впливу на демографічну ситуацію, зокрема, додаткових заходів не грошового характеру, які б спрямовували сім'ї до прийняття рішення щодо народження другої і наступної дитини. Адже, грошова допомога, яку отримує жінка у зв'язку з вагітністю та пологами, не покриває усіх витрат на супроводження вагітності та пологів, а висока ціна

послуг закриває доступ до належного медичного обслуговування для жінок з малозабезпечених і сільських сімей, також для жінок із сільської місцевості додатковим чинником витрат являється відсутність транспортної інфраструктури. Таким чином, підвищення виплат при народженні дитини має супроводжуватися комплексною реалізацією демографічної політики, яка передбачає також активну роботу у сферах житлового будівництва, охорони здоров'я, працевлаштування, освіти та фінансів [3].

Для дослідження методів реалізації соціальної політики на рівні органів державного управління важливо також звернути увагу на видатки держави для оплати соціальної допомоги для малозабезпечених сімей. Аналіз витрат на малозабезпечених (табл.2), засвідчує, що кількість малозабезпечених протягом досліджуваного періоду знизилась на 0,23 (з 2004 по 2014 роки), що є позитивним показником для органів державного управління. Кількість осіб, яким надано грошову та натуральну допомогу теж зменшується. Кількість осіб, які отримали грошову допомогу зменшилась на 84%, а кількість осіб, які отримали натуральну допомогу зменшилась на 71%.

Середній розмір грошової допомоги (одній особі) протягом досліджуваного періоду збільшився на 81%, а середній розмір натуральної допомоги збільшився на 58%. Отже, можемо говорити, що з кожним роком органи державного управління намагаються збільшити розмір допомоги малозабезпеченим. Та з огляду на сьогоднішній день, державна допомога малозабезпеченим не надається усім громадянам, які її потребують, або надається у великих розмірах для осіб, які не мають справжньої нужденності в ній. Не одноразово, ми чули яку допомогу отримують високо посадовці до своїх зарплат, коли уразливі версти населення й справді намагаються відстояти свою частку коштів, яка затверджена бюджетом. Тобто, ми бачимо не раціональне використання коштів з держбюджету.

Принципи соціальної держави виступають базовими ознаками цього типу держави, а також визначають її функціональну наповненість. Проте, жоден із принципів соціальної держави, попри їх універсальний характер, не може виступати у якості достатньої підстави для визначення соціального характеру функціонування держави.

Основними напрямками діяльності сучасної соціальної держави є заходи спрямовані на заохочення економічного зростання, тобто сюди можна включити стимулювання попиту на ринку праці, політику цін та доходів; перерозподіл національного доходу на користь соціально вразливих верств; розвиток доступних для всіх охорони здоров'я, освіти, культури. При цьому обсяг соціальної допомоги має бути виваженим, бо надмірна соціальна допомога призводить до завищених очікувань, зниженню мотивації до праці та розвитку психології соціального утриманства.

Прагнення України до сталого економічного розвитку, її інтеграція в європейське співтовариство потребують запровадження сучасних практик взаємодії усіх суб'єктів економіки, які б дали змогу посилити взаємну відповідальність усіх учасників громадського життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку держави та суспільства.

Саме соціальна відповідальність в основі якої лежить успішний і динамічний розвиток виробничо-господарської діяльності конкретної фірми, дає потрібний суспільству соціальний ефект у вигляді робочих місць, товарної маси, податкових поповнень бюджетів усіх рівнів і можливості реалізації додаткових соціальних програм. Саме вона в остаточному підсумку забезпечує високі сталі темпи зростання як національної економіки в цілому, так і окремих її адміністративно-територіальних утворень.

Завданням органів державного управління щодо сприяння розвитку соціально відповідальної діяльності суб'єктів економіки шляхом поєднання ініціативних заходів державної політики із застосуванням у разі потреби засобів додаткового регулювання як механізмів стимулювального характеру.

Список використаних джерел

1. *Корпоративна соціальна відповідальність* : підруч. / заг. ред. д.е.н., проф. Т. С. Смовженко, д.е.н., проф. А. Я. Кузнєцової. – Вид. друге (випр. і доповн.). – К. : УБС НБУ, 2010. – 314 с.
2. *Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні. №5/2002 від 03.01.2002р.* // *Голос України* від 01.11.2008 №209
3. *Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів.* – К. : АДЕФ – Україна, 2008. – 288 с.
4. *Касимова М. С. Нові підходи до вивчення соціальної сфери / М. С. Касимова // Вісн.МГУ. – Сер.6.Економіка. – 1993. - №4. С. 51-57.*
5. *Державна політика: аналітичні документи / [кол. авт., уклад. В. С. Нанівська]. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2002. – 196с.*

References

1. *Smovzhenko, T. S., Kuznietsova, A. Ya., (2010). Corporate social responsibility. Vol. 2. Kyiv: Universytet bankivs'koi spravy Natsional'noho banku Ukrainy [The University of banking of the National Bank of Ukraine]: [in Ukrainian].*
2. *Supreme Council of Ukraine. (2002) Pro zakhody schodo zaokhochennia narodzhuvanosti v Ukraini [On measures to promote the birth rate in Ukraine for 2002]. Law of Ukraine, adopted on 2008, November 01, 209.*
3. *Naselennia Ukrainy. Narodzhuvanist'v Ukraini u konteksti suspil'no-transformatsiinykh protsesiv [The population of Ukraine. Fertility in Ukraine in the context of social-transformation processes]. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' NANU [Institute of demography and social studies of the NAS of Ukraine]: [in Ukrainian].*
4. *Kasymova, M. S., (1993). Novi pidkhody do vyvchennia sotsial'noi sfery [New approaches to the study of the social sphere]. Visnyk MDU – Bulletin MSU, 6 (4), 51-57. [in Russian].*
5. *Nanivs'ka, V. S., (2002). Derzhavna polityka: analitychni dokumenty [Public policy: analytical instruments]. Kyiv: Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen' [The international centre for policy studies]: [in Ukrainian].*